

## “*Er-Ruhsatu'l-'Amîmetu Fî Ahkâmi'l-Ganîmeti*” Adlı Risalenin Çeviri Ve Değerlendirmesi

Yrd. Doç. Dr. Osman Güman  
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
oguman@sakarya.edu.tr

### Özet

Makalede Şâfiî fukahâsından Firkâh adıyla tanınan Tâcuddîn el-Fezârî'nin (v.690/1291) ganimet paylaşımına dair olan *er-Ruhsatu'l-amîmetu fî ahkâmi'l-ganîmeti* adlı eseri tercüme edilmiş ve ileri sürdüğü görüş, Nevevî'nin reddiye olarak kaleme aldığı *Mes'eletü vüçûbi tahmîsi'l-ganîmeti* adlı risalesindeki cevapları da dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Firkâh, bu risalesinde savaş sonucunda elde edilen ganimeti taksim etme yetkisinin devlet başkanına ait olduğunu ve onun ganimet üzerinde, maslahatın gerektirdiği şekilde dilediği gibi tasarruf edebileceğini savunmuş ve bu görüşünü Hz. Peygamber ve dört halife dönemi uygulamaları ile delillendirmiştir. Her ne kadar işlediği konu itibarıyla aktüel bir değeri bulunmasa da bir ictihad denemesi sayılabilecek olan bu risale, nassların yorumu, maslahat, icmâ vb. fıkıh usulü konuları ile sıkı ilişkisi bulunması itibarıyla önem arz etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Firkâh, ganimet, hark-ı icmâ, maslahat, kadıyye-i ayn.

### Abstract:

## Translation Of The Work Named “*al-Rukhsah al-'amimah fi ahkami al-ganimah*” And Its Appreciation

In this article we first have translated the work named “*al-Rukhsah al-'amimah fi ahkami al-ganimah*” written by Taj al-din al-Fazari known as “al-Firkah”, al-Shafi'i fiqh scholar. The author in his work dwelled on the provisions of booty and defended the opinion that the president is authorized to make the spoils shared or to use it in accordance with affairs. He tried to prove his opinion with the applications of the Prophet and the four caliphs. al-Nawawi wrote in refutation of this opinion his work named “*Mas'alatü vucubi tahmisi al-ganimah*” and accused al-Firkah of being opposed to ijma (concensus of Moslem scholars). In this article we compared the two opinions with the proofs. Although the subject matter has'nt an actual value at the present time this work is important because of being related to the matters of Usoul al-fiqh such as ijihad and interpretation of religious texts and ijma and so on.

**Keywords:** al-Firkah, booty, kharq al-ijma, al-maslaha, qadiyatü 'ayn.

## Giriş

Şâfiî mezhebi fukahasından olan ve Şâfiî literatüründe Firkâh veya Tâcuddîn el-Fezârî adıyla anılan Tâcuddîn Abdurrahman b. İbrahim b. Sebbâ' el-Fezârî (v.690/1291)<sup>1</sup>, *er-Ruhsatu'l-'amîmetu fî ahkâmi'l-ganîmeti* adını taşıyan bir risale yazarak, özetle fey ve ganimetler<sup>2</sup> üzerinde tasarruf yetkisinin tamamen devlet başkanına ait olduğunu, dolayısıyla itaat edilmesi gereken bir devlet başkanı elde edilen ganimetler konusunda her ne karar verir ve uygularsa tasarrufunun geçerli olacağını savunmuş ve görüşünü Hz. Peygamber ve dört halife dönemlerinde çeşitlilik arzeden ganimet taksimi uygulamaları ile temellendirmeye çalışmıştır.

Onun, fıkıh literatürünün genelindeki geleneksel anlayışa ters düşen bu yaklaşımı, başta muasırı olan Yahya b. Şeref en-Nevevî (v. 676/1277), olmak üzere sonraki dönem Şâfiî fukahası tarafından tepkiyle karşılanmış ve Firkâh, bu görüşü yüzünden icmâya muhalefet etmekle (hark-ı icmâ) suçlanmıştır. Nevevî, Firkâh'ın bu görüşünü çürütmek amacıyla *Mes'elletü vücuti tahmîsi'l-ganime ve kısmeti bâkîhâ*<sup>3</sup> adında bir risale yazmış ve ardından Osmanlı Hanedanından Şehzade Korkud (v. 918/1513), *Hâllu işkâli'l-*

<sup>1</sup> 624/1227 tarihinde doğan Tâcuddîn el-Fezârî, bacaklarını aşırı derecede ayırarak yürüdüğü için Firkâh adıyla meşhur olmuştur. Küçük yaşlardan itibaren farklı ilim dallarında öğrenim görmüştür. İbnü's-Salah ve İzz b. Abdüsselam meşhur hocaları arasındadır. Henüz genç yaşta iken ilmî münazara, tedris ve fetva faaliyetlerinde kendini kabul ettirmiş, icthad derecesine ulaşmış Şâfiî âlimlerinden biridir. İbn Teymiyye, İbn Kâdî Şühbe ve Mizzî onun öğrencileri arasında sayılmaktadır. 690/1291 tarihinde vefat etmiştir. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Tâcuddin es-Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, VIII, 163; Gözübenli, Beşir, "Firkâh", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)**, XIII, 135; Furat, Ahmet Hamdi, "Osmanlı Hanedanında Şâfiî Bir Fakih: Şehzade Korkud", **Ekev Akademi Dergisi**, sy: 44, s. 201-202.

<sup>2</sup> Fey, İslam devletinin gayrimüslim tebaadan aldığı cizye, haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adıdır. Fey terimine ganimet de dahil olmak üzere gayrimüslimlerden alınan her türlü malı içine alacak şekilde kapsamlı bir anlam verenler olmuşsa da yaygın görüşe göre ganimet feyin kapsamı dışında olup gayri müslimlerden savaş yoluyla elde edilen her türlü mal ve esiri ifade eder. Fey ve ganimet gayrimüslimlerden alınması ve beşte bir olarak ayrılan devlet payının harcama yerlerinin de aynı olması itibarıyla benzerlik göstermekle birlikte fey gayrimüslimlerden barış anlaşması sonucunda, ganimet ise savaş yoluyla elde edilir. Ayrıca fey ve ganimetin beşte dördünün harcama yerleri ayrı kalemlerdir. (bkz. Fayda, Mustafa, "Fey", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, XII, 511-513; Erkal, Mehmet, "Ganimet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, XIII, 351-354)

<sup>3</sup> Firkâh ve Nevevî'ye ait olan bu iki risale Nâsır b. Suûd b. Abdullah es-Selâme tarafından bir arada neşredilmiştir (Feyyûm, Dârü'l-Felâh, 2002).

*efkâr fi hilli emvâli'l-küffâr*<sup>4</sup> adlı risalesinde Nevevî'nin bu risalesini kısmî takdim-tehir ve ilavelerle birlikte eserine alarak tartışmaya dâhil olmuştur.

Ganimetlerin taksimi konusu, günümüzde aktüel değerini kaybetmiş olmakla birlikte, Firkâh'ın bu risalesi nasların yorumu, maslahat-ı mürsele ve icmâ delilleri ile ilişkili bulunduğu için üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

Makalede öncelikle Firkâh'ın bu risalesi tercüme edilip temel iddiası ve delilleri özetlenecek, ardından Nevevî'nin ona yaptığı başlıca itiraz noktaları tespit edilerek görüşün genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

## I. RİSALENİN ÇEVİRİSİ<sup>5</sup>

Bu risale, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) savaşlarında görüldüğü şekliyle ganimetlerin hükmünün beyanına dairdir.

### [A. Ganimet Malında Tasarruf Yetkisi Devlet Başkanına Aittir]<sup>6</sup>

Âlimler bu konuda çokça görüş ayrılığına düşmüş olup bu görüşlerden bir kısmı bize ulaşmış, bir kısmı ise kıyıda köşede kalmıştır. Devlet başkanlarının ganimetler konusundaki uygulamaları da çeşitlilik arz etmiş; kimileri taşınabilir ve taşınmazıyla her türlü malı savaşanlar arasında paylaştırmayı tercih ederken, kimileri taşınmazları vakfetmiş; bir kısmı ise toprak vergisi koyarak taşınmaz malları gayrimüslim sahiplerinin elinde bırakmıştır. Hâsılı, bu konuda pek çok farklı uygulama bulunmakta olup bu durum fey ve ganimet malları ile ilgili kararın devlet başkanına ait olduğunu ve o, kamu yararını nerede görüyorsa öyle hareket edebileceğini göstermektedir. Şu halde itaat edilmesi gereken bir devlet başkanı bu seçeneklerden biri doğrultusunda hareket ettiğinde bu tasarrufu geçerli olur ve bu mallar üzerinde [alım, satım gibi] her türlü tasarruf helâl olur.

<sup>4</sup> Şehzâde Korkud ve bu eseri hakkında Ahmet Hamdi Furat'ın bir makalesi bulunmaktadır. (bkz. Furat, “Osmanlı Hanedanında Şâfiî Bir Fakih: Şehzade Korkud”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy: 44, s. 193-212) Ayrıca eser tarafımızdan tercüme edilmiş olup yayınlanma aşamasındadır.

<sup>5</sup> Risalenin özgün metni için bkz. Firkâh, Tâcuddîn Abdurrahman b. İbrahim el-Fezârî, *er-Ruhsâtu'l-'amîmetu fî ahkâmi'l-ganîmeti*, (thk. Nâsır b. Suûd b. Abdullah es-Selâme), Feyyûm, Dârü'l-Felâh, 2002, s. 71-80.

<sup>6</sup> Tarafımızdan eklenmiş olan başlıklar köşeli parantez içinde verilmiştir. Çev.

## [1. Ganimet Taksimi Uygulamaları]

Bu iddianın delili olmaya en elverişli şey, Hz. Peygamber'in savaşarak veya savaşmaksızın elde ettiği ganimet mallarının taksimi konusundaki farklı uygulamalarına dayanan bir tümevarımdır. Bu, bizi maksadımıza ulaştırmakta ve sözü gereğinden ziyade uzatmaya gerek bırakmamaktadır.

### [a. Bedir Ganimetleri]

Hz. Peygamber döneminde elde edilen ilk ganimet, Bedir ganimeti olup Hz. Peygamber (s.a.v.), savaşa katılmayanları da Bedir ganimetlerine ortak etmiş; üstelik savaşa katılan bazı kişilere fazla pay vermiştir. Bundan dolayı bazı âlimler, Bedir ganimetlerinin sadece Hz. Peygamber'e ait olduğunu; bu sebeple onu dilediği gibi paylaştığını söylemişlerdir.

Bedir savaşı sonrasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ganimetler konusunda o kadar farklı uygulaması olmuştur ki bu uygulamalar, ancak zoraki tevellere başvurmak suretiyle belki uzlaştırılabilir. Belli ki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çeşitlilik arzeden bütün bu uygulamaları maslahat ve ihtiyaç esasına dayalıdır.

### [b. Mekke'nin Fethi]

Şâfiî (v. 204/819), bir yandan "Mekke güç kullanılarak fethedilmiştir" derken; bir yandan da diğer âlimlere uyararak Hz. Peygamber'in Mekke'deki taşınır ve taşınmaz malları taksim etmediğini ve Mekke halkını esir almadığını söylemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu uygulaması ile ganimetleri sahiplerinin elinde bırakıp ganimetçiler arasında taksim etmemeyi uygun görmüştür. Şayet bu caiz olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir tasarrufta bulunamazdı.

### [c. Huneyn Ganimetleri]

Hz. Peygamber (s.a.v.) Huneyn savaşı sonucunda elde edilen ganimetleri paylaştırırken savaşa katılan Mekkelilerin ve diğer kabilelerin eşrâfının payını diğerlerininkinden yüksek tutmuş ve mesela onlardan birine yüz deve, bir başkasına bin koyun vermiştir. Savaşa katılan her bir kişinin payına bu sayıda deve veya koyun düşmediği ortadadır. Dahası Hz. Peygamber (s.a.v.) bu savaşta ordunun belkemiğini oluşturan Medinelî müslümanlara hiç pay vermemiştir. Bunun içindir ki Medinelî müslümanlar veya en azından onlardan bir kısmı, Hz. Peygamber'in bu tasarrufunu biraz içerlemiş ve "Her türlü zorlukta yüzleşen biziz, ne var ki O (s.a.v.) kavmini bize tercih etti" demişlerdir. Bir başka rivayete göre ise "Şu hale bakar mısın! Kılıçlarımızdan hâlâ Kureyş'in kanı

damlıyor; gel gör ki ganimetlerimiz onlar arasında paylaştırılıyor” demişlerdir. Hz. Peygamber, onların bu serzenişini duyunca [huzuruna çağırtmış ve] “*Duydum ki ganimetler konusunda, gönüllerini İslam’a ısındırmak amacıyla bazı insanları tercih etmiş olmamı kendinize yedirememişsiniz...*” buyurmuştur. Bu hadis, güvenilir olan bütün hadis kaynaklarında, siyer ve megâzi literatüründe yer almaktadır. Ne var ki mevcut rivayetlerin hiçbirinde “Ben bu insanlara beşte birlik dilimden verdim” veya “sizin payınızı ganimet taksiminin gerektirdiği şekilde size eksiksiz verdim; kalbini kazanmak istediklerime ise kamu mallarından (mesâlih) bir miktar daha verdim” gibi bir ifade yer almaz. Kuşkusuz Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların en âdili, bir hakikatin dile getirilmesinde en etkili ifade yeteneğine sahip olanı ve şüpheleri gidermeye en layık olanı idi. Ne var ki o, böyle yapmak yerine, İslam’a ilk girenler olmaları dolayısıyla Allah’ın onları övdüğünü, kendisinin de onlara duyduğu sevginin bambaşka olduğunu; başkalarıyla değil, onlarla aynı yolda yürüdüğünü ve diğerleri [aldıkları ganimetlerle] evlerine yollarırken kendisinin Medine’li müslümanlarla birlikte Medine’ye döneceğini söylemekle yetinmiştir.

Sağlıklı düşünebilen herkes, bu olayı değerlendirdiğinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu ganimetler konusunda, mevcut şartların gerektirdiği maslahata göre hareket ettiğini; kimine pay verirken kimini mahrum bıraktığını, kimine hak ettiğinden fazla pay verirken kiminin payını eksilttiğini görür. Bu hükmü nesheden veya buna ters düşen başka bir uygulama da bilinmemektedir. Tam aksine halifelerin Hz. Peygamber sonrasındaki uygulamaları da bunu desteklemektedir. Örneğin, Ömer İbnü’l-Hattab, ilkin Irak topraklarını savaşanlar arasında taksim etmiş ve onlar o toprakları bir veya iki yıl işletmişti. Sonra o, bu toprakları müslümanlara vakfetmeyi daha uygun bularak ganimetçileri topraklardan el çekti ve bir kısmına vazgeçtiği toprak yerine başka mallar verdi. Sonra Ali b. Ebû Talib (r.a.), bir engel çıkmasaydı o toprakları ganimet sahiplerine geri vermeyi düşünmüştü. Sonraki yöneticiler ise, o toprakları sahiplerinin mülkiyetine vererek her türlü tasarrufu yapmalarına imkân verdiler.

Bu haberlerin tamamı meşhur ve ehline malumdur. Sözü gereğinden ziyade uzatma endişemiz olmasa raşit halifeler ve sonraki dönemde ganimet taksimi konusundaki uygulamaların hepsini tek tek sayıp dökerdik.

[Gerek asr-ı saadet ve gerek sonrasında] ganimet taksimi uygulamaları çok çeşitlilik arzeder. Öyle ki bir kimse megâzi literatürünü incelese ve fıkıh kitaplarında yer verilen bütün hükümler doğrultusunda pay edilmiş; yani beşte biri ayrılan (tahmis), üstün başarı gösterenlere ödülleri verilen (tenfil), bizzat savaşmasa da ganimet taksimi

sırasında orada hazır bulunan kadın ve fakirlere göz hakkı verilen (radh), atlılara ve piyadelere payları [fıkıh kitaplarında belirtildiği gibi] verilen bir ganimet taksimi uygulaması arasa güvenilir kaynaklarda buna uyan tek bir nakil dahi bulamaz.

#### [d. Hayber'in Fethi]

Musa b. Ukbe'nin (v. 141/758) Megazî'deki rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber savaşı sonrasında (ganimet taksiminde) hazır bulunan erkeklere pay verdiği gibi, kadınlara da pay vermiştir. Ayrıca güvenilir kaynaklarda Hz. Peygamber'in Hayber savaşına katılmayan kimselere de pay verdiği nakledilmiştir.

#### [2. Ganimet ve Fey Ayetleri ve Tevili]

Bizim bu görüşümüze karşı çıkanların ileri sürebilecekleri yegâne delil, şu iki âyetin zâhir ifadeleridir:

*“Savaş ganimeti olarak elde ettiğiniz şeylerin beşte biri, Allah'a, Peygamber'e, [Peygamber'in akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara] aittir”<sup>7</sup>*

*“Allah'ın savaşız olarak ele geçirilen beldelerin halkına ait olan mallardan elçisine verdiği ganimetler Allah'ın, peygamberin, onun akrabalarının, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalmış kimselerin hakkıdır. Paylaşımın böyle olması o malların zenginler arasında dolaşıp duran bir servete dönüşmemesi içindir. Şu halde peygamber ganimetten size neyi veriyorsa onu alın, vermediği şeyi istemekten sakının.”<sup>8</sup>*

Bizim buna karşı ilk cevabımız şudur:

Muhammed İbn Cerîr et-Taberî (v. 310/922), bazı âlimlerin “ayette sözü edilen beşte birlik payın, zikredilen sınıflara sadece Allah Rasülü (s.a.v.) hayatta iken ait olduğu” görüşünde olduklarını nakletmiştir. Çünkü O (s.a.v.), bu payı hak sahiplerine veriyordu. O öldükten sonra ise bu pay ortadan kalkmış ve müslüman toplumuna ait olmuştur.

İkinci cevabımız ise şudur:

Hz. Ebubekir'in (r.a.) Allah Resalü'nün yakınlarına ganimetten pay vermediği nakledilmiştir. Bir başka rivayete göre ise Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber'in yakınlarının paylarını ganimet paylarından çıkarmışlar; Hz. Ali de halife olunca

<sup>7</sup> Enfal, 8/41.

<sup>8</sup> Haşr, 59/7.

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’e muhalefet ediyor izlenimi vermek istemediği için onların bu uygulamasını aynen sürdürmüştür.

Fıkhetmeyi bilenler için Allah Rasulü’nün (s.a.v.) yakınlarına ait olan bu paya ilişkin en güzel bağlamı içeren delil, Hz. Ali’den (r.a.) rivayet edilen şu sözdür:

“Allah Rasulü (s.a.v.), beşte bir payının dağıtım konusunda bana yetki verdi ve ben kendisi hayatta iken bu payı taksim ettim. Ardından Ebûbekir de bana yetki verdi ve ben taksim ettim. Sonra Ömer’in verdiği yetkiyle yine beşte bir payını taksim eden bendim. Derken Ömer’in hilafetinin son yılında yığınla ganimet elde edilmişti. Hakkımızı ayırarak bana gönderdi ve “Bu pay size aittir; al ve her zamanki gibi paylaşırız” dedi. O zaman ben, “Ey müminlerin emiri! Bugün bu paya bizim değil, diğer müslümanların ihtiyacı var. Bu payı bu seneliğine onlara ver” dedim. Ömer’in hilafeti sonrasında hiç kimse bu payı almamız için bizim kapımızı çalmadı.”

Görüldüğü gibi, âdil iki halife olan Ömer ve Ali (r.a.), yakınların payının ihtiyaca binaen müslümanlara sarfedilmesi konusunda uzlaşmışlardır. Hâlbuki Hz. Peygamber’in yakınları arasında da hakları düşürülemez ve ganimetteki paylarından mahrum edilemeyecek olan borçlular, kadınlar, fakirler ve küçükler vardı.

Yine Necde el-Harûrî, İbn Abbas’a bir mektup yazarak Hz. Peygamberin yakınlarının (zevî’l-kurbâ) kimler olduğunu sorunca İbn Abbas ona yazdığı cevabî mektupta şöyle demiştir:

“Yakınların kimler olduğunu soruyorsun. Biz “yakınlar biziz” dedik demesine; ama kavmimiz buna bir türlü yanaşmadı.”

Bu, Müslim’in (v. 261/874) *el-Câmi’u’s-Sahîh*’inde yer alan bir haberdir. İbn Abbas’ın, yanaşmadıklarını söylediği kavmi ise raşit halifelerden başkası değildir.

Üçüncü cevabımız ise şudur:

İlk dönemden bu yana pek çok âlime göre, fey malı ile ganimet malı aynı şeydir. Nitekim Ebû Ubeyd (v. 224/838), *el-Emvâl* adlı eserinde bu görüşü açık bir ifadeyle nakletmiş ve kendisi de bunu tercih etmiştir. Şu halde her iki âyet de, tasarruf yetkisinin devlet başkanlarına ait olduğu şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü ayetlerin birinde sadece beşte birlik kısmın beş veya altı gruba sarfedileceği ifade edilirken diğer ayette bütün malların onlara sarfedileceği dile getirilmektedir. Bu ise, ancak payın bazen bir gruba, bazen diğer gruba yönlendirilmesi caiz olduğunda ve payları yönlendirme yetkisi devlet başkanına ait olduğunda mümkün olabilir.

Fey malları ile ganimet mallarının ayrı olduğu görüşünü esas aldığımızda ise şöyle deriz:

Ganimet ayetinin kapsamı, icmâ ile tahsis edilmiş; yani daraltılmıştır. Çünkü zahiri itibarıyla âyetin hükmü, ganimet olarak elde edilen bütün mallar için geçerlidir. Ne var ki seleb<sup>9</sup>, Şâfiî'ye göre beşte bire bölünecek ganimete dahil değildir. Nefl<sup>10</sup> ise hem Şâfiî'ye, hem de diğer fıkıh bilginlerine göre beşte bire bölünecek ganimete dâhil değildir. Nitekim Şâfiî, komutanın "Kim bir şey alırsa o kendisine ait olur" demesiyle ilgili olarak "Şayet biri bunu kabul etse bu da uygun bir görüş olurdu" demiş ve bazı Şâfiî âlimleri, onun bu sözünü de Şâfiî'ye ait görüşlerden biri olarak değerlendirmişlerdir. Şu halde bu suret de, ayetle doğrudan kastedilmemiş demektir.

Genel içerikli (âmm) bir ifade ise tahsise uğrayınca tahsis edilmemiş kısımda delalet kesinliği kalmaz. Bu durumda âyet, zahirinden çıkartılarak şu şekilde yorumlanabilir: "Ganimet malları böyle paylaşılır. Ancak devlet başkanı, başka bir şekilde paylaşımın maslahatı daha iyi sağladığını düşünürse öyle de yapabilir." Nitekim ganimet taksimine dair Hz. Peygamber'den nakledilen uygulamalar bunun caiz olduğunu göstermektedir. Kitap ve Sünnetin bir arada değerlendirilmesi böyle bir yoruma imkân verir. Nitekim fıkıh bilginleri, "Zinakâr erkek ancak kendisi gibi zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir"<sup>11</sup> ayetinin zâhirini, yaptığımız bu yorumun yanına dahi yaklaşılamayacak bir yorumla terk etmişlerdir.

Allah'ın izniyle delile dayanarak doğruya tabi olmak arzusunda olan ve buna kafa yoran herkes için hakikat ayan beyan ortaya çıkmıştır.

## B. [Devlet Başkanına İtaatin Gerekliliği]

Âlimler şöyle demişlerdir:

"Zaman değişip şehirlerin gelir kaynakları gereği gibi kullanılmadığında, gelirler doğru olmayan yöntemlerle toplanıp usulsüzce harcandığında ve yönetim mutlak güce dayalı olduğunda güç sahibinin kendi görüşüne göre yaptığı tasarruflar, yürürlük ve geçerlik bakımından ictihada ehil olan devlet başkanının tasarruflarının yerini tutar. Bundan dolayı hâkimde müctehid olma şartını ara-

<sup>9</sup> Savaşta öldürülen düşman askerinin üzerinde bulunan elbise, silah vb. eşya. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaman, Ahmet, "Seleb", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA), XXXVI, 398-399; Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009.

<sup>10</sup> Nefl, devlet başkanı veya komutanın savaşta üstün başarı gösterenlere vaat ettiği maldır. Bkz. Erkal, Mehmet, "Ganimet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), XIII, 351.

<sup>11</sup> Nur, 24/3.



yanlar, [zaman değişip ictihad edebilecek hâkim bulunmadığında] mukallid olan hâkimin hükmünü de geçerli saymışlardır. Yine yetkisini devlet otoritesinden alan fasık bir hâkimin verdiği hükümler [kargaşayı önlemek gerekçesiyle] herkesçe geçerli sayılmıştır. Ayrıca imkânsızlık halinde; yani fâsık bir âlimden başka hâkimlik yapabilecek kimse bulunmadığında o, hâkimlik görevinde alternatifsiz kalır, dolayısıyla verdiği hükümler geçerli sayılır.”

Şeyhimiz İzzeddin b. Abdüsselam (v. 660/1261) da *Kavâidü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm* adlı eserinde şöyle demiştir:

“Fasık olan âlimi, dindar olan câhil kimseye tercih ederek hâkimlik görevine atamak gerekir.”

Şu halde bütün bu zikrettiklerimizden çıkan sonuç şudur: Zamanımızda ganimet, her nasıl paylaştırılırsa paylaştırılsın; yani devlet başkanı payları eksik veya fazla verse de, bazı gruplara pay verip bazılarını mahrum bıraksa da, sadece atlılara veya sadece piyadelere pay verip diğerlerini yoksun bıraksada, ganimetin tamamını veya büyük bölümünü ordunun sadece bir kısmına verse de, hâsılı her ne yaparsa yapsın itaati gerekli olan yöneticinin bu uygulaması herkesi bağlar ve hükmü geçerli olur. Söz konusu ganimet malı da alan kişiye helal olur ve teslim almakla onun mülkiyetini elde eder. Aksi halde insanlar büyük sıkıntıya düşerler ve birçokları için kazanç yolları kapanır. Kamu mallarının (paylaşım) durumu uzun zamandan beri bozulmuş ve bu mallar, zenginler arasında dönüp dolaşan birer sermaye halini almıştır. Kazanç yollarının geneli de dönüp dolaşıp bu mallara dayanmaktadır.

### C. Ganimetten Çalma

Allah (c.c.) “Her kim savaşçıların ganimet malına hıyanet ederse kıyamet günü Allah'ın huzuruna hıyanet ettiği o malla birlikte çıkar”<sup>12</sup> buyurmuştur. Ganimet malından çalmanın haramlığı konusunda Hz. Peygamber’den (s.a.v.) de sahih haberler gelmiştir. Ganimet, sağlıklı bir görüşle ve hakkı arama amacı güdülen bir ictihadla meşru şekilde taksim edildiği sürece ganimet malını çalmak haramdır. Durum değişip devlet başkanının ganimet mallarında keyfi davrandığı bilinince ganimetten kendi hakkı kadarına veya daha az bir miktara rastlayan kişi onu kimseye haber vermeden alabilir. Bu konuda örtük/kinâyeli bir ifade kullanarak [ganimetten hiçbir şey almadığına] yemin etse yerinde davranmış olur ve günahkâr olmaz. Sahih bir hadise göre Allah Rasülü (s.a.v.) Hz. Ali’yi (r.a.), beşte birlik payı alması için Halid b. Velid’e göndermişti. Hz. Ali, ganimetten [habersizce] bir cariyeye aldı ve ertesi sabah başından su damlayarak dışarı çıktı. Halid, Bü-

<sup>12</sup> Al-i İmran, 3/161.

reyde'ye "Şunun yaptığına bakar mısınız!" dedi. Büreyde diyor ki: "Ben zaten Ali'yi sevmezdim. Bu yüzden Ali'nin yaptığını Allah Rasulü'ne ilettim. Bana "Büreyde! Belli ki Ali'yi sevmiyorsun?" dedi. Ben de "evet" dedim. Bunun üzerine "O halde sev onu; çünkü onun beşte birlik dilimdeki payı bundan çok daha fazladır" buyurdu.

Bunu yapan, (başkası değil), Hz. Ali'dir. Beşte birlik dilimden Allah Rasulü'nün kendisi için belirlemediği şeyi almış, Hz. Peygamber (s.a.v.) de aldığı miktarın almayı hak ettiği miktardan daha az olduğu gerekçesiyle onun bu yaptığını hoş görmüştür. Ganimet de böyledir; bir kimse alacağının altında veya alacağına denk bir miktarı alırsa ganimetten çalma (gulûl) tehdidinin kapsamına girmez.

Burada şöyle bir itiraz gelebilir: Ganimet hükmü [yani kişi başına düşen payları belirleme yetkisi] devlet başkanına ait iken, bir kimse, alacağı miktarı kesin olarak bilmeden ganimetten belirli bir şeyi nasıl alabilir?

Bu itiraza cevabımız şudur: Kesin olan husus şudur ki savaşanların, ganimet malı üzerinde hakkı; yöneticilerin ise hüküm ve dağıtma yetkisi vardır. Çünkü o, esasında Allah'a ait bir mal olup onu paylaşırma yetkisini (Allah adına) devlet başkanı kullanır. Dolayısıyla onlar, adaletin gereğini yerine getirdiklerinde insanların kazâen ve diyâneten ona itaat etmeleri gerekir. Devlet başkanları adalete uygun davranmadığında ise verdikleri karar, diyâneten değil; ama kazâen yine geçerli olur. Bu durumda, kişi, hak ettiği halde devlet başkanının engellediği bir malı alma imkânı bulursa gizlice onu alabilir. Ancak devlet başkanı adil ise kişilerin re'sen böyle yapmaları haramdır. Bununla birlikte izin istenmesi halinde devlet başkanının izin vereceği biliniyorsa bu başkadır. Hz. Ali'nin beşte birlik paydan cariye alması böyle değerlendirilmelidir. Nitekim zekât malı da belli sınıflara ait olmakla birlikte devlet başkanı zekâtı hak sahiplerinin sadece bir bölümüne dağıtabilir. Ancak hak sahiplerinden biri, hak ettiği bir malı alma imkânı bulur ve devlet başkanının onu kendisine ulaştırmayacağına kanaat ederse gizlice alabilir. Dolayısıyla kişi, durumun adaletin dışına çıktığına kanaat getirmesi halinde buna dayanarak hakkını, devlet başkanına sormadan gizlice alabilir. Nitekim sahabe, mushaf-ların yakılması konusunda fikir birliği etmişken İbn Mes'ûd bunun caiz olmadığına kanaat etmiş ve bundan dolayı cemaatine yaptığı bir konuşmada "Ben mushafımı çalıyorum/saklıyorum. Sizden de bunu yapabilen yapsın" demişti. Emirülmüminin Osman b. Affân'ı böyle yapmaya iten birçok sebep oluşmuştu; ama neticede bunu yapmadı.

Netice olarak ganimetçilerin ganimette hakları vardır. Fakat devlet başkanı, bütün hak sahiplerinin değil, sadece bir bölümünün ganimetten pay almasına hükmederse

ganimetin, mahrum bırakılan hak sahiplerinin gizlice aldıklarının haricinde kalan bölümü, belirlenen bu insanlara ait olur. Gizlice alanlar ise, hak ettikleri miktarı aşmadığı sürece kimseden izin almadan bunu yapabilirler.

Bu, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) sözlerinden, savaşlardaki uygulamalarından ve âlimlerin görüşlerinden çıkarım yapmak suretiyle bu vb. durumlarda ganimet malları konusunda nasıl tasarruf edileceğine dair yaptığımız ictihadın bir sonucudur. Doğru yola ileten ve muvaffak kılan Allah'tır. Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir.

## II. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Firkâh'ın ganimet taksimine ilişkin görüşü ve delilleri özetlendikten sonra Nevevî'nin başlıca itirazlarına değinilecek ve son olarak Firkâh'ın icmâya ilişkin görüşleri üzerinde durulup ganimet konusunda neden böyle bir görüş ortaya atmış olabileceği üzerinde durulacaktır.

### A. Firkâh'ın Görüşü ve Delilleri

Firkâh, ganimetleri taksim etme yetkisinin devlet başkanına ait olduğunu, gözettiği herhangi bir maslahat doğrultusunda ganimeti taksim edebileceğini, ganimeti beş dilime ayırması gerekmediğini; yani yeri geldiğinde ganimeti hak edenlerin bir kısmını diğerlerine üstün tutabileceği gibi, bazı hak sahiplerine ganimetten hiçbir pay vermeyebileceğini savunmuş ve görüşünü temellendirirken tümevarıma (istikrâ) dayandığını özellikle belirterek görüşünü özetle şu iki delile dayandırmıştır:

#### Birinci delil

Allah Rasulü'nün (s.a.v.) yaptığı savaşlardaki ganimet taksimi uygulamaları çeşitlilik arz etmektedir. Şöyle ki;

1) Hz. Peygamber (s.a.v.), Bedir savaşı sonunda elde edilen ganimete, savaşa katılmayanları da ortak etmiş; savaşa katılan bazı kişilere de fazla pay vermiştir.

2) Şâfiî de dahil olmak üzere fıkıh bilginlerinin geneline göre Mekke, güç kullanılarak fethedilmiş iken Hz. Peygamber, ganimet mallarını, sahiplerinin elinde bırakmış ve ganimetçiler arasında taksim etmemeyi uygun görmüştür.

3) Hz. Peygamber (s.a.v.), Huneyn savaşında savaşa katılan Mekkelilerin ve civar kabilelerin eşrafının payını diğerlerinininkinden yüksek tutmuştur.

4) Allah Rasulü (s.a.v.), Hayber’de ganimet taksimi sırasında hazır bulunan erkeklere pay verdiği gibi, kadınlara da pay vermiş; ayrıca Habeşistan’tan dönen Cafer b. Ebû Talib’e ve gemi yolculuğunda ona eşlik edenlere de savaşa katılmamalarına rağmen pay vermiştir.

Firkâh’ın bütün bu nakillere yer verdikten sonra yaptığı şu değerlendirme hayli ilginçtir:

“Bir kimse megâzi literatürünü incelese ve fıkıh kitaplarında yer verilen bütün hükümlere uygun olarak taksim edilmiş, beşte biri ayrılmış (tahmîs), üstün başarı gösterenlere ödülleri verilmiş (tenfil), savaşa katılmadığı halde ganimet taksimi sırasında orada hazır bulunan kadın ve fakirlere göz hakkı verilmiş (radh), atlılara ve piyadelere (fıkıh kitaplarında belirtildiği şekilde) payları verilmiş tek bir ganimet bulmak istese güvenilir hiçbir kaynakta bu sayılanlarla birebir örtüşen tek bir nakil bile bulamaz.”

### İkinci delil

Firkâh’ın bir diğer delili ise ganimet ve fey ayetlerinin farklı yorumlanmasından ibarettir. Şöyle ki Firkâh, kendisinin bu görüşüne karşı ileri sürülebilecek yegâne delilin, Kur’an-ı Kerim’deki ganimet ve fey ayetlerinin zâhir ifadeleri olduğunu söylemiş ve ardından dört farklı cevaba yer vermiştir.

Birinci cevap, ganimet ayetinde sıralanan sınıflar için ganimetin beşte birinin ayrılması uygulamasının Hz. Peygamber dönemine özgü olduğu yolunda Taberî’den nakledilen görüştür. İkinci cevap, dört halife döneminde Hz. Peygamber’in yakınlarına pay verilmediği yolundaki rivayetlerdir. Üçüncü cevap, ganimet ve feyin aynı şey olduğu görüşüdür. Dördüncü cevap ise ayetin kimi açılardan tahsise uğramış olması sebebiyle genellik hükmünün zannîleşmesidir.

Firkâh’ın, risalesinde, Nevevî’nin ve sonraki dönem Şâfiî fıkıh bilginlerinin sözünü ettiği icmâya hiç değinmemesi ve “kendi görüşüne karşı ileri sürülebilecek yegâne delilin ganimet ve fey âyetlerinin zâhiri olduğunu söylemesi” dikkat çekici olup Firkâh’ın icmâ delili hakkında ne düşündüğü konusunda bir merak uyandırmaktadır. Ancak bu mesele üzerinde durmadan önce Nevevî’nin Firkâh’a yönelttiği temel eleştiriler üzerinde durulması yerinde olacaktır.

### B. Nevevî’nin İtirazı Ve Cevapları

Nevevî, risalesinin hemen başlarında her şeyden önce mesele hakkındaki icmâyı tespit ederek başlamış ve şöyle demiştir:

“Ganimetin beşte birinin ayrılması ve taksim edilmesi müslümanların icmâsı ile farzdır. Âlimlerin, beşte birlik kısmın nasıl ve kimlere yönlendirileceği, geriye kalan kısmın atlılarla piyadeler arasında nasıl taksim edileceği vb. ayrıntı konularda görüş ayrılığına düşmüş olmaları, ganimetten beşte birin ayrılmasının ve geriye kalanın savaşanlar arasında taksim edilmesinin farz olduğu konusunda icmâ etmiş olmalarına engel teşkil etmez.”<sup>13</sup>

Ardından ganimetten beşte birlik dilimin ayrılmasının gerekliliğine delil olarak ganimet ayetine ve birkaç hadise yer veren Nevevî, geriye kalan kısmın savaşçılar arasında taksim edilmesi konusunun, üzerinde icmâ edilmiş bir mesele olduğunu ve bu konuda icmânın delaletinin yeterli olduğunu ifade etmiştir.

Sonra Firkâh’ın ismini zikretmeksizin “şöyle denirse buna cevabımız şu olur” vb. ifadelerle Firkâh’ın risalesinden pasajlar aktarmak suretiyle her birine ayrı ayrı cevap vermiştir: Mesela Firkâh’ın ganimetlerin taksimi konusunda tam yetkinin devlet başkasına ait olduğunu dile getirdiği ilk pasajı aktardıktan sonra şöyle demiştir:

“Bu, çok büyük bir hatadır; sahibi de çok cüretkâr ve icmâyı delmeye isteklidir. Zira bu görüş, ümmetin icmâsına muhalif olup bir mükellefin icmâyı muhalefet etmesi helâl değildir. Üstelik bu görüş, Kitab’ın açık ifadesine ve sünnete de aykırıdır. Bu görüşün reddedilmesi için sahibinin selefiyle, halefiyle koskoca bir ümmeti karşısına alması yeter sebeptir...”<sup>14</sup>

Firkâh’ın Bedir, Huneyn, Hayber gibi savaşlarda Hz. Peygamber’in ganimet taksiminde farklılıklar olduğu yolundaki iddiaları konusunda ise Nevevî, böyle uygulamalar olduğunu reddetmemiş ve fakat bunların genelliği olmayan birer kadıyye-i ayn; yani kişiye ve duruma özgü uygulamalar olduğunu söyleyerek cevap vermiştir.<sup>15</sup>

Ardından Nevevî, Firkâh’ın, Şâfiî’ye nispet ettiği “Mekke’nin güç kullanılarak fethedildiği” yolundaki iddiasına cevap vererek bunun çok büyük bir yanlgı olduğunu ve Şâfiî’ye göre Mekke’nin sulh yoluyla fethedildiğini ifade ederek Firkâh’ı Şâfiî literatürü konusunda bilgi yetersizliği ile suçlamıştır.<sup>16</sup> Gerçekten de fıkıh literatüründe Şâfiî’ye göre Mekke’nin sulh yoluyla fethedildiği görüşü hâkim olup onun *el-Ümm*’deki ifadelerinden de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır.<sup>17</sup> Ne var ki müctehidlerin geneline göre, Mekke sulh yoluyla değil, güç kullanılarak fethedilmiştir.<sup>18</sup> Dolayısıyla Firkâh, bu görü-

<sup>13</sup> Nevevî, *Mes’eletü vüçûbi tahmîsî'l-ganîmeh*, s. 27-28.

<sup>14</sup> Nevevî, *Mes’eletü vüçûbi tahmîsî'l-ganîmeh*, s. 32.

<sup>15</sup> Nevevî, *Mes’eletü vüçûbi tahmîsî'l-ganîmeh*, s. 33, 34, 37, 39, 42.

<sup>16</sup> Nevevî, *Mes’eletü vüçûbi tahmîsî'l-ganîmeh*, s. 35-36.

<sup>17</sup> Bkz. Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 382.

<sup>18</sup> Mekke’nin güç kullanılarak fethedildiği yolundaki görüşler için bkz. Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, XIV, 70.; Serahî, *el-Mebsût*, X, 37.

şü Şâfiî'ye nispet etmek hususunda yanılmış olsa bile, söylediklerinin en azından Mekte'nin savaşılarak fethedildiğini savunan diğer müctehidler açısından dikkate alınmaya değer olduğu söylenmelidir.

Yine Nevevî, müellifin Taberî'den naklettiği "ganimetten beşte bir ayrılması uygulamasının Hz. Peygamber dönemine özgü olduğu" yolundaki görüşünün icmâya aykırı olduğunu; dolayısıyla dikkate alınamayacağını söylemiştir.<sup>19</sup> Hâsılı ayrıntıları bir yana bırakırsak Nevevî'nin, bu risalesinde Firkâh'ın görüşüne yönelttiği eleştirileri iki temel noktada toplayabiliriz:

- a) Bu görüşün icmâya aykırı olması
- b) Görüşe mesnet kılınan farklı uygulamaların birer kadıyye-i ayn; yani kişiye ve duruma özgü uygulama olması.

Nitekim Nevevî sonrasındaki Şâfiî fıkıh literatürünün genelinde Firkâh'ın görüşüne bir cümle ile değinilip ardından icmâya aykırı olduğunun belirtilmekle yetinilmesi de bu reddiyede en çok dikkati çeken hususun bu olduğunu göstermektedir.<sup>20</sup>

Burada cevap bekleyen sorular şunlardır:

- Firkâh'ın görüşü gerçekten Nevevî'nin dediği gibi icmâya aykırı mıdır?
- Şayet aykırı ise Firkâh bu icmâyı bilmekte midir?
- İcmâyı bilerek böyle bir görüş ortaya atmış ise icmânın bağlayıcığ hakındaki görüşü nedir?

Bir sonraki başlıkta bu sorulara cevap aranacaktır.

### C. Firkâh'ın İcmâ Hakkındaki Görüşleri

Firkâh'ın bu mesele üzerinde icmâ edilip edilmediği ya da icmâ delili hakkındaki görüşlerine geçmezden evvel başlıca icmâ literatüründe ganimetlerin taksimi hususunda hangi meselelere yer verildiğini tespit edelim:

- Ata iki pay, piyadeye ise tek pay verileceği konusunda icmâ edilmiştir. Bu konuda icmâdan ayrılan tek kişi Ebû Hanife (v. 150/767) olup o, ata da tek pay verileceğini söylemiştir.<sup>21</sup>

<sup>19</sup> Bkz. Nevevî, *Mes'eletü vüçûbi tahmîsi'l-ganîmeh*, s. 43.

<sup>20</sup> Örneğin bkz. Heytemî, Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetü'l-muhtâc*, IX, 256; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VIII, 443.

- Köle, savaşçılar arasında bulunur da savaşmazsa Evzâî haricindeki fıkıh bilginlerine göre ona pay verilmez. Evzâî'ye (v. 157/774) göre ise onunla özgür kimse arasında fark yoktur.<sup>22</sup>
- Evzâî haricindeki fıkıh bilginlerine göre, askerler arasında bulunup hastaların ve yaralıların tedavisi ile ilgilenen kadına pay verilmez; sadece gönlünü hoş edecek bazı hediyeler verilir. Evzâî'ye göre ise ona da erkeğin payı gibi pay verilir.<sup>23</sup>
- Bulûğa ermemiş; ama yaklaşmış olan çocuk, askerler arasında bulunuyorsa Evzâî haricindeki fıkıh bilginlerine göre ona gönlünü hoş edecek bir hediye verilir. Evzâî'ye göre ise ona da bulûğa ermişler gibi pay verilir.<sup>24</sup>
- Öldürülen düşman askerlerinin selebi ve müslümanların yiyip tükettikleri şeyler haricinde, müslüman askerlerinin veya akıllı ve bülüğa ermiş erkeklerden oluşan on kişinin ganimet olarak elde ettikleri insan haricindeki canlılardan ve darulharp vatandaşlarının sahip oldukları eşya ve silahlardan beşte birlik dilimin ayrılacağı konusunda ittifak etmişlerdir.<sup>25</sup>

Görüldüğü üzere meşhur ve yaygın icmâ literatüründe özellikle ganimetin beşte dörtlük kısmın mutlak surette savaşçılar arasında paylaşılması gerektiği yolunda bir icmâ yer almamaktadır. Beşte birlik paydan ise Allah'a, Hz. Peygamber'e ve yakınlarına ait olan paylar hakkındaki ihtilaflar sabit olup<sup>26</sup> İbnü'l-Münzir'in (v. 319/931) şu ifadeleri bu konuda kayda değerdir:

Abdurrahman İbnü'l-Kâsım el-Utkî (v. 191/806), Mâlik'in (v. 179/795) şöyle dediğini nakletmiştir: *"Fey ve beşte birlik dilim arasında fark olmayıp her ikisi de beytülmalâ konur."* Güvendiğim birinden İmam Malik'in şöyle dediği nakledilmiştir: *"Devlet başkanı Allah Rasulü'nün akrabasına kendi rey ve ictihadına göre verir."* Süfyan-ı Sevri de şöyle derdi: *"Ganimet müslümanların güç kullanarak aldıkları ve kâfirlerden kendi ellerine geçen her şeydir. Bu malların beşte biri üzerinde tasarruf yetkisi devlet başkanına aittir. O, bu mallar üzerinde uygun gördüğü şekilde tasarruf eder."* Ashâb-ı rey de Allah Rasulü ve yakınlarının payının Hz. Peygamber'in

<sup>21</sup> İbnü'l-Münzir, **el-İcmâ**, s. 82; Muhammed İbnü'l-Hasen et-Temîmî, **Nevâdiru'l-fukaha**, s. 169.

<sup>22</sup> Temîmî, **Nevâdiru'l-fukaha**, s. 167.

<sup>23</sup> Temîmî, **Nevâdiru'l-fukaha**, s. 167.

<sup>24</sup> Temîmî, **Nevâdiru'l-fukaha**, s. 169.

<sup>25</sup> İbn Hazm, **Merâtibü'l-icmâ**, s. 114.

<sup>26</sup> Bu ihtilaflar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Münzir, **el-Evsat**, XI, 85-104; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-müctehid**, II, 962-963.

vefatı ile birlikte düştüğünü ve bundan sonra beşte birlik dilimin üçe ayrılacağını savunmuşlardır.”<sup>27</sup>

Ayrıca yukarıda sıraladığımız ve hakkında icmâ edildiği ileri sürülen meselelerde Evzâî veya Ebû Hanife'nin ihtilafı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu meselede inkârî küfrü gerektiren türden bir icmâ bulunmadığı ortadadır. Nevevî bu meselede icmâ edildiğini söyleyerek şayet “farklı görüş belirten birini bilmemek” anlamında görünüşteki bir ittifaktan söz ediyorsa Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre buna icmâ denmez. Bu konuda en fazla “ben bu konuda görüşü farklı olan kimseyi bilmiyorum” denilebilir.<sup>28</sup> Bir meselede farklı görüşte olan kimsenin bilinmemesinin ise “ihtilaf eden hiç kimsenin bulunmadığı” anlamına gelmeyeceği aşikardır. Hâsılı her ne açıdan bakılırsa bakılsın Nevevî'nin Firkâh'a yönelttiği “icmâyâ muhalefet” suçlaması çok ağırdır. Diğer yandan Firkâh'ın, risalesi boyunca konuya ilişkin herhangi bir icmâdan söz etmemiş olması en azından ona göre bu meselede icmâ oluşmadığını düşündürmektedir. Bununla birlikte Firkâh'ın icmân mahiyeti ve bağlayıcılığı konusunda ne düşündüğü hususu önemli olup onun, Cüveynî'nin *el-Varakât* adlı usul eseri üzerine yazdığı şerhteki bazı ifadeleri konuya ışık tutucu niteliktedir.

Yukarıda naklettiğimiz icmâ noktalarında Evzâî ve Ebû Hanife gibi fıkıh bilginlerinin tek kaldıklarını söylemiştik. Firkâh, tek kişinin muhalefetinin bilindiği bir mesele üzerinde icmâ edilmiş olup olmayacağı konusunda şöyle demektedir:

“Âlimlerden tek bir kişinin muhalefet etmesi icmân oluşmasına manidir. Çünkü icmâ onsuz gerçekleşecek olursa iki muhalden birisi lazım gelir. İki muhalden birini gerektiren şey ise muhaldir. Çünkü ya oluşan icmâ, ictihad ehlinde olan o tek kişi için de bağlayıcı olacak veya olmayacaktır. Bağlayıcı olacağı söylenirse ona ictihadi sonucunda ulaştığı görüşünü terk edip başkasını taklid etmesi emredilmiş olur ki bu muhaldir. Bağlayıcı olmaması durumunda ise oluşan icmâ, ümmetin bir kısmı hakkında geçerli olurken bir kısmı hakkında hükümsüz kalır ki bu da muhaldir. Çünkü bir meselede icmâ oluştuğunda hükmü istisnasız bütün mükellefleri bağlar.”<sup>29</sup>

Yine icmânın hüccet oluşunun dayanağının ne olduğu hususunun ihtilafı olduğunu söyleyen Firkâh, kimilerinin bunu akla; kimilerinin ise nakli delillere dayandırdığını belirterek özetle şöyle söylemiştir:

“İcma'ın hüccet olduğunun dayanağı akıldır” diyenler bunu şöyle izah etmişlerdir: İlim ehlinde olan büyük bir cemaat âdeten hata etmiş olamaz. Bu görüş

<sup>27</sup> İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, XI, 103.

<sup>28</sup> Şâfiî, *er-Risâle*, s. 534; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Uddetu fi usûli'l-fıkh*, 1059-1060.

<sup>29</sup> Firkâh, *Şerhu'l-Varakât*, s. 243-244.



sahipleri, verdikleri haberin yalan veya yanlış olması ihtimalinin ortadan kalkması için icmâda tevatür sayısını şart koşmuşlardır. Ancak bu, üç sebepten dolayı zayıf bir temellendirilmiştir...<sup>30</sup>

Kimileri ise icmân hüccet oluşunu bu ümmetin masum olduğunu ve hata üzerinde ittifak edemeyeceğini ortaya koyan naklî delillere dayandırmıştır. Bu delillerden birisi “Her kim hidayet ayan-beyan ortaya çıktıktan sonra Rasule muhalefet eder de müminlerin yolundan başka bir yola tabi olursa onu yöneldiği cihete yönlendirir ve cehenneme atarız”<sup>31</sup> ayettir... Ancak bu ayette icmânın hüccet olduğuna dair kat’î bir delil yoktur. Bu ayet galip olmayan bir zandan başka hiçbir şey ifade etmez. Çünkü ayetin zâhir ifadesine göre tehdit, Rasule muhalefet etme ve müminlerin yolundan sapma fiillerinin her ikisini birlikte işleyen kişiye yöneliktir. Rasule muhalefet ise zaten başlıbaşına küfür sebebidir. Bütüne yönelik olan bir tehdidin ise parçalardan her birine de tek tek yöneltilmiş olması gerekmez. Nitekim ayetin siyakı da burada kastedilen kişiler ile, Rasule muhalefet eden ve müminlerin kendisi sebebiyle mümin sayıldıkları yolu; yani imanı terk eden kafirlerin kastedildiğini göstermektedir.. Dolayısıyla fer’î hükümlerdeki ihtilaf bu kapsama girmez...

Firkâh, diğer bütün naklî delilleri tek tek zikretmiş ve bunlardan hiçbirinin icmân hüccet oluşu konusunda kat’î bir dayanak teşkil edemeyeceğini ifade ederek bu meselenin netice itibarıyla zannî olduğunu söylemiştir.<sup>32</sup>

Firkâh’ın icmân her asırda mümkün olup olmadığı tartışmasındaki ifadelerinden ise sahabe asrı dışında icmân tasavvurunun mümkün olmadığı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.<sup>33</sup>

Meseleyi delilleri ile birlikte daha da ayrıntılandırmak mümkün olmakla birlikte bu kadarı şimdilik bizim için yeterli olup Firkâh’ın bütün bu ifadelerinden hareketle şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Firkâh, “sahabe icmân” ve “ihtilafsız icmân” haricindeki icmân iddialarına mesafeli durmakta; icmânın temellendirildiği aklî ve naklî bütün delilleri kat’î değil, zannî bulmaktadır.

<sup>30</sup> Deliller için bkz. Firkâh, **Şerhu'l-Varakât**, s. 247-248.

<sup>31</sup> Nisa, 115.

<sup>32</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Firkâh, **Şerhu'l-Varakât**, s. 246-254.

<sup>33</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Firkâh, **Şerhu'l-Varakât**, s. 257-262.

#### D. Firkâh'ın Bu Görüşü Ortaya Atmasının Sebepleri

624-690/1226-1291 yılları arasında yaşayan Firkâh'ın hayatı Memlûklüler dönemine rastlamakta olup bu dönemde müslümanlar Moğol istilası ve haçlı seferlerine karşı mücadele etmekle uğraşmışlar ve fetih hareketleri canlılığını büyük ölçüde kaybetmiştir. Ganimetin elde edilmesinin başlıca yolu savaş olduğuna göre ganimetlerin taksimi tartışmasının o dönem açısından toplumsal zeminden yoksun olduğu veya büyük bir önemi haiz olmadığı söylenebilir. Şu halde Firkâh'ın bu meseleyi tartışmasının daha önemli bir sebebi olmalıdır. Nitekim risalesinin sonundaki iki başlığa göz attığımızda bu tartışmanın pratikte nasıl bir toplumsal zemine oturduğunun işaretlerini bulabiliriz. Çünkü Firkâh bu fasıllardan ilkinde devlet başkanı âdil olmasa dahi ona itaatın gerekliliği üzerinde durmuş, son fasılda ise ganimette hakkı bulunan bir kimse devlet başkanının kendisine payını vermeyeceğinden korkarsa ganimetten gizlice almasının helâl olduğunu söylemiştir.

Risalesini ana hatlarıyla özetlersek bu şu anlama gelir: Bir devlet başkanı ganimet mallarını kamu yararının gerektirdiği şekilde paylaşırma yetkisine sahiptir. Böyle bir durumda ganimetten gizlice almak hiçbir şekilde helal değildir. Ancak devlet başkanı âdil davranmaz ve ganimeti usulüne uygun bir şekilde dağıtmazsa tasarruf yetkisi kendisinde olduğu için yaptığı taksim zaruretten dolayı geçerlidir. Bununla birlikte ganimette hakkı bulunan bir kişi, ganimetten hak ettiği miktarı gizlice alabilir.

Bu özetten hareketle toplumsal zemine ilişkin olarak şu tahminde bulunabiliriz. Firkâh döneminde ganimetler üzerinde devlet başkanları bilfiil tasarruf etmekte ve bu tasarrufları, maslahatın gerektirdiği şekilde olmaktan ziyade keyfî olmaktadır. Dolayısıyla ganimet olarak piyasaya giren mallar, köleler ve cariyeler halk arasında alınıp satılmakta, cariyelerle sahipleri ilişkiye girmekte ve onlardan çocukları olmaktadır. Bu meselenin en önemli noktası da cariyelerle ilişkiye girme ve onlardan çocuk sahibi olma olgusudur.

Nitekim Firkâh'ın muasırı olan ve ona reddiye yazan Nevevî, risalesine şöyle başlamıştır:

“Bazıları, cariye, çocuk, hayvan ve ev eşyası gibi gayrimüslimlerden zorla alınarak İslâm diyarına getirilen ganimetler hakkında şöyle sordular: “Bu ganimetler, beş dilime ayrılmaz ve şer’î taksime göre paylaşılırılmazsa, devlet başkanı da ganimet elde edilmeden önce ‘kim düşmandan bir mal alırsa o kendisine ait

olacaktır’ diye bir vaadde bulunmamışsa [ganimet olarak İslâm diyarına getirilen bu mallar] elde eden kişilere helal midir?”<sup>34</sup>

Yine Firkâh’tan yaklaşık üç asır sonra *Hallu İşkâli'l-efkâr fi hilli emvâli'l-küffâr* adlı risalesini telif ederek tartışmayı yeniden canlandıran Şehzâde Korkud da risalesinin başında aynı sorunu dile getirerek şöyle demiştir:

“Bir kişi, günümüzde bir cariye satın alsa onunla ilişkiye girmesi caiz olmaz. Çünkü günümüzün yöneticileri cariyelerin de içinde buldukları ganimetin beşte birlik dilimini (humus) hak sahiplerine dağıtmıyorlar. Çoğu yönetici, ganimeti hak eden savaşçıların bile hakkını vermiyor. Bundan dolayı (köle pazarlarından) köle ve cariye satın almak caiz değildir.”<sup>35</sup>

Gerek Firkâh’ın risalesinin son iki faslında söyledikleri ve gerekse Nevevî ve Şehzâde Korkud’un ifadeleri, Firkâh’ın bu tartışmanın toplumsal zeminini ortaya koyması bakımından önemli olup belli ki Firkâh, bu risalesini, kendi dönemindeki toplumsal bir sorunu çözüme kavuşturmak amacıyla kaleme almış ve köle, cariye vs. malların piyasada alınıp satılmasının ve cariyelerle ilişkiye girilmesinin helâl olduğunu, dolayısıyla onlardan doğacak çocukların nesebinin sübutunda herhangi bir problem olmadığını ortaya koymak ve bu vesileyle halkın belli kesimlerinin zihnindeki kuşkuları izale etmek istemiş; ne var ki onun bu ictihadı Şâfiî mezhebinde kendisine olumlu bir makes bulmamıştır.

## Sonuç

Firkâh adıyla şöhret bulmuş olan Tâcuddîn el-Fezârî, *er-Ruhsâtu'l-'âmîme fî ahkâmî'l-ganîme* adlı bu risalesi ile kendi dönemine kadar en azından Şafîi mezhebi çizgisinde hiç ortaya atılmamış bir görüş atarak ganimet taksiminde devlet başkanının mutlak yetkili olduğunu savunmuş ve görüşünü, Hz. Peygamber’in ve dört halifenin uygulamaları ile delillendirme cihetine gitmiştir. Bir ictihad denemesi niteliği taşıyan bu risalesinde el-Fezârî, ilk dönem uygulamalarının istikrâsını yapmış, ganimet ve fey âyetlerini Taberî ve Ebû Ubeyd gibi ilk dönem âlimlerinin ifadelerine dayanarak tevil etmiş, “amm lafzın tahsise uğradıktan sonra zan ifade etmesi” gibi kimi fıkıh usulü kurallarını uygulamış ve muhtemelen hocası İzzeddîn b. Abdüsselam’ın etkisiyle benimsediği maslahat ve zaruret gibi ilkelerden hareket ederek görüşünü fıkıh usulü kuralları çerçevesinde temellendirmeye gayret etmiştir. Muasır olan ve sonrasında bir bakıma Şâfiî mezhebinin sözcülüğünü üstlenen Yahya b. Şeref en-Nevevî tarafından görüşüne reddiye

<sup>34</sup> Nevevî, *Mes’eletü Vücûbi Tahmîsî'l-ganîmeh*, s. 29.

<sup>35</sup> Korkud, *Hallü işkâli'-efkâr fi hilli emvâli'l-küffâr*, 2<sup>a</sup>.

yazılması en büyük talihsizliği olmuş ve Şâfiî çevrelerinde icmâya aykırı görüş ortaya atan birisi olarak tanınmıştır.

Fezârî'nin bu risaleyi kaleme almaktaki başlıca amacı, içinde yaşadığı toplumda gördüğü bir soruna çözüm aramaktan öte bir şey değilken alışıldık olana aykırı olan pek çok görüş gibi onun görüşü de icmâ engeline takılarak marjinal addedilmiştir. Bu sözü söylerken icmâ reddediyor değiliz kuşkusuz; aksine icmâ, dinin sâbitelerini, olmazsa olmaz hükümlerini koruma çemberine alması itibarıyla büyük bir öneme sahiptir; ne var ki fıkıh literatürünün genelinde karşıt görüşleri tezyif etmek için icmâ kozunun kullanıldığı da yadsınamaz bir gerçektir.<sup>36</sup>

Firkâh'ın bu görüşünün benimsenmesi halinde tarihin seyrinde neyin değişeceğini, sonuçlarının iyi mi, yoksa kötü mü olacağını bu günden kestirmemiz pek mümkün gözükmemektedir. Mesele, aktüel değerini kaybettiği için varılan sonucun kendisi de bizatihi önemli değildir. Önemli olan husus, eski dönem ulemasının kriz ortamlarında çözüme yönelik risaleler kaleme aldıkları ve fıkıh faaliyetinin, dinamizmini, geleneksel fîrû eserlerinden ziyade bu risalelere borçlu olduğudur. Bu sebeple bu türden ictihad mahsulü risalelerin, -aktüel değeri olsun veya olmasın- basılıp neşredilmesi, fıkıh tarihinin kayıp halkalarının bulunması ve daha mütekâmil bir fıkıh tarihinin yazılabilmesi için son derece önem arz etmektedir.

### Kaynaklar

- Erkal**, Mehmet, *"Ganimet"*, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklodesi (DİA)**, XIII, 351-354., Türkiye Diyanet Vakfı, **İstanbul**, 1996.
- Fayda**, Mustafa, *"Fey"*, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklodesi (DİA)**, XII, 511-513., Türkiye Diyanet Vakfı, **İstanbul**, 1995.
- el-Ferrâ**, Ebû Ya'lâ Muhammed b. Hüseyin, **el-Udde fî usulî'l-fıkh**, (thk. Ahmed b. Ali b. Sîr el-Mübârekî, yy., 1990.
- Firkâh**, Tâcuddîn Abdurrahman b. İbrahim el-Fezârî, **er-Ruhsatu'l-'amîmetu fî ahkâmî'l-ganîmeti**, (thk. Nâsır b. Suûd b. Abdullah es-Selâme), Dâru'l-felâh, **Feyyûm**, 2002.
- Firkâh**, Tâcuddîn Abdurrahman b. İbrahim el-Fezârî, **Şerhu'l-Varakât**, (thk. Sâre Şâfi el-Hâcîrî), Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, **Kuveyt**, ty.
- Furat**, Ahmet Hamdi, *"Osmanlı Hanedanında Şâfiî Bir Fakih: Şehzâde Korkud (Ganimet Ahkâmıyla Alakalı "Kitâbu Halli İşkâli'l-efkâr fî hilli emvâli'l-küffâr" İsimli Eseri Bağlamında)"*, **Ekev Akademi Dergisi**, **Erzurum**, 2010, s. 193-212.
- Gözübenli**, Beşir, *"Firkâh"*, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)**, XIII, 135, Türkiye Diyanet Vakfı, **İstanbul**, 1996.

<sup>36</sup> Örneğin bkz. Nevevî, **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb**, I, 119; I, 129; I, 436; I, 520; V, 223; VI, 291.

- el-Heytemî**, Ahmed b. Muhammed, **Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-minhâc**, el-Mektebetü'l-ticâriyyetü'l-kübrâ, **Mısır**, 1983.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, **Merâtibü'l-icmâ fi'l-ibâdât ve'l-mu'amelât ve'l-i'tikâdât**, Mektebetü'l-Kudsî, yy., h. 1357.
- İbnü'l-Münzir**, Ebûbekir Muhammed b. İbrahim en-Neysâbü'rî, **el-İcmâ**, (thk. Ebû Hammâd Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanif), Mektebetü'l-furkân, **Acman**, 1999.
- İbnü'l-Münzir**, Ebûbekir Muhammed b. İbrahim en-Neysâbü'rî, **el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf**, (thk. Ebu Hammad Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanif), Dâru Tıybe, **Riyad**, 1999.
- İbn Rüşd**, Ebû'l-velîd Muhammed b. Ahmed, **Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid**, (thk. Abdullah el-Abbâdî,) Dâru's-selâm, **Mısır**, 1995.
- el-Mâverdî**, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, **el-Hâvi'l-kebîr fi fıkhi mezhebi'l-imâmi's-Şâfiî**, (thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdülmevcûd), Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, **Beyrut**, 1999.
- en-Nevevî**, Yahyâ b. Şeref, **Mes'eletü vüçûbi tahmîsi'l-ganîmeti ve kısmeti bâkîhâ**, (thk. Nâsır b. Suûd b. Abdullah es-Selâme), **Feyyûm**, Dârü'l-Felâh, 2002.
- en-Nevevî**, Yahyâ b. Şeref, **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb**, Dâru'l-fikr, **Beyrut**, 1997.
- er-Remlî**, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, **Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc**, Dâru'l-fikr, **Beyrut**, 1984.
- es-Serahsî**, Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl, **el-Mebsût**, Daru'l-marife, **Beyrut**, 1993.
- et-Temîmî**, Muhammed İbnü'l-Hasen, (thk. Muhammed el-Fadl Abdülaziz el-Murad) **Nevâdiru'l-fukaha**, Dâru'l-kalem, **Dımeşk**, 1993.
- es-Sübki**, Tâcuddin Abdülvehhab b. Takiyyüddin, **Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kübrâ**, (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdülfehtah Muhammed el-Hulv), Hecr li't-tbaa ve'n-neşr ve't-tevzî, h. 1413.
- eş-Şâfiî**, Muhammed b. İdrîs, **el-Ümm**, Dâru'l-ma'rife, **Beyrut**, 1990.
- eş-Şâfiî**, Muhammed b. İdrîs, **er-Risâle**, (thk. Ahmed Şâkir), Mektebetü'l-Halebî, **Mısır**, 1940.
- Şehzâde Korkud**, **Hallu işkâli'l-efkâr fi hilli emvâli'l-küffâr**, Süleymaniye Kütüphanesi, Aya-sofya, 1142.
- Yaman**, Ahmet, Yaman, "Seleb", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)**, XXXVI, 398-399; Türkiye Diyanet Vakfı, **İstanbul**, 2009.